

FUNKCJONOWANIE PSYCHOLOGICZNE ROZWODZĄCYCH SIĘ RODZICÓW A ICH POSTAWY RODZICIELSKIE

Magdalena Błażek

Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański
Institute of Psychology, University of Gdansk

PSYCHOLOGICAL FUNCTIONING OF DIVORCING PARENTS AND THEIR PARENTAL ATTITUDES

Summary. The article is focused on psychological functioning of divorcing parents and their parental attitudes. Sex differences were also analyzed. Psychological functioning was assessed by previously introduced measure (Błażek et al., 2012). Parental Attitudes Scale by Plopa (2008) and Questionnaire of Parental Attitudes by Ziemska (1982) were used to assess parental attitudes. 180 divorcing parents participated in the study (90 married couples). The results of the study show that there are sex differences concerning psychological features such as loneliness and parental attitudes such as dominating the child, parental helplessness and concentration on a child. Better educated parents presented more positive psychological and parental functioning during divorce process. Dimensions of parental attitudes were also associated with measured features of psychological functioning in the groups of mothers and fathers. The results lead to the conclusion that divorcing parents reveal psychological problems associated with lower quality parenting.

Key words: divorce, parental attitude, sex differences, psychological functioning

Wprowadzenie

Rozwód w rodzinie jest zdarzeniem o charakterze kryzysowym zarówno w sensie osobistym, jak i interpersonalnym (Beisert, 2000; Beisert, Liberska, Matuszewska, 2001; Czerederecka, 2010; Błażek i in., 2012; Błażek, 2014) skutkującym pojawianiem się dużego obciążenia emocjonalnego wynikającego zarówno z długiego pozostawania w sytuacji nasilonego konfliktu, jak również z rekonstrukcji systemu rodzinnego prowadzącej do konieczności dokonania zmian w sposobie definiowania samego siebie, przeorganizowania życia w sposób dostosowany do zmienionej sytuacji życiowej, ustalenia na nowo sposobu sprawowania opieki nad dziećmi itp. Rozwód jest zatem kaskadą potencjalnie stresogennych zmian w życiu dorosłych i dzieci (Greene i in., 2012), które swym zasięgiem obejmują wiele aspektów życia.

Adres do korespondencji: Magdalena Błażek, e-mail, psymb@ug.edu.pl

Rozwodzący się i rozwiedzeni rodzice są w większym stopniu narażeni na choroby fizyczne i psychiczne, ogólny spadek dobrostanu psychicznego, bardziej podatni na uzależnienia, czy skłonni do podejmowania działań agresywnych (Bloom, Asher, White, 1978; Gove, Style, Hughes, 1990; Hemström, 1996; Amato, 2000). Badania funkcjonowania psychologicznego rozwiedzionych wykazały ponadto, iż częściej deklarują oni stany depresyjne, lęki oraz ogólne poczucie braku szczęścia w życiu (Davies, Avison, McAlpine, 1997; Simon, Marcussen, 1999; Amato, Previti, 2003).

Jednym z czynników ważnych dla procesu adaptacji w okresie okołorozwodowym jest efektywność pełnienia roli rodzicielskiej jako jednego z najważniejszych zadań w życiu rodzica. Badania pokazują, że rozwód prowadzi zwykle do pogorszenia, przynajmniej czasowego, funkcjonowania rodzicielskiego i uruchomienia strategii negatywnych w relacjach z dziećmi (Harold, Cogner, 1997; Czerederecka, 2010; Błażek, 2014). Zmiany te dotyczą zarówno rodziców sprawujących bezpośrednią opiekę nad dziećmi, jak i tych, którzy spotykają się z dziećmi (Pruett i in., 2003). Konsekwencje rozwodu dla rodziców, jak wskazują Braver, Shapiro i Godman (2006) obejmują kilka obszarów: skutki prawne rozwodu, skutki finansowe, konsekwencje psychologiczne i emocjonalne, przemiany w relacjach pomiędzy rodzicami oraz w sposobie pełnienia przez każdego z nich funkcji rodzicielskich. Większość z tych skutków jest oczywiście uwarunkowana wieloczynnikowo, a zatem będą one w przypadku każdej rozwodzącej się pary nieco odmienne. Dają się one jednak uporządkować w pewne wzorce, na podstawie których można sytuację rozwodową rozpatrywać (por. Kressel, 1980; Berman, Turk, 1981; Wallerstein, Kelly, 2008).

Koncentrując uwagę na funkcjonowaniu rodzicielskim, można stwierdzić, że najbardziej oczywistym czynnikiem wpływającym na sposób pełnienia funkcji rodzicielskiej jest funkcjonowanie psychologiczne rodziców oraz system pełnienia opieki nad dziećmi – pozostawianie rodzicem sprawującym codzienną bezpośrednią opiekę nad dziećmi lub tym, który spotyka się z dziećmi w trybie ustalonym przez rodziców lub sąd. Kwestia ta jest jedną z podstawowych w zakresie rozstrzygnięć formalno-prawnych związanych z rozwodem, które zmierzają do ustalenia, gdzie i z kim dzieci będą zamieszkiwać, a co za tym idzie, które z rodziców będzie podejmować codzienne decyzje dotyczące dzieci, jaki będzie tryb spotkań z drugim rodzicem oraz udział finansowy rodzica niezamieszkującego z dziećmi w ich utrzymaniu.

Funkcjonowanie psychologiczne w sytuacji okołorozwodowej – różnice płciowe

Sytuacja rozwodu stawia każdego z partnerów przed koniecznością globalnej zmiany życia w wielu jego obszarach. Zmieniają się relacje z rodziną, wspólnymi przyjaciółmi, znajomymi. Często koniecznością staje się zmiana miejsca zamieszkania, a czasami także miejsca pracy (Bohannon, 1970). To poważne wyzwania, niezależnie czy jest się stroną aktywną – inicjatorem procesu rozwodowego, czy bierną. Mimo zmieniającej się percepcji społecznej zjawiska rozwodu i coraz mniej-

szej stygmatyzacji osób, które się na niego zdecydowały, nadal pozostaje on jednym z najtrudniejszych wydarzeń, jakie może spotkać osobę dorosłą (Greene i in., 2012). Majkowski (1997) zapytał osoby rozwiedzione, jak z perspektywy czasu oceniają rozstawanie się. Okazało się, iż dla 57% pytanych rozwód był trudnym przeżyciem, jedynie 15% uznało zdarzenie za łatwe lub bardzo łatwe. Ponadto ponad 60% pytanych dorosłych ma świadomość tego, że rozwód jest krzywdą dla dzieci uwikłanych w konflikty rodzicielskie.

Analizując funkcjonowanie psychologiczne rozwodzących się, Plopa (2008) zaobserwował wyższy poziom stresu (przejawiającego się poczuciem przemęczenia, przeciążenia i chronicznego napięcia) u kobiet. Cechuje je tendencja do stosowania stylów radzenia sobie ze stresem skoncentrowanych na emocjach, przy czym mają one mniej (w porównaniu do mężczyzn) sposobności do odreagowania napięć ze względu na zaabsorbowanie prowadzeniem domu i opieką nad dziećmi.

Kobiety częściej niż mężczyźni rozważają rozwód w trakcie trwania małżeństwa. Częściej również mówią o planach złożenia pozwu o rozwód zarówno osobom trzecim, jak i partnerowi (Crane, Soderquist, Gardner, 1995). Przewidywalnym źródłem takich działań są wyższe oczekiwania kobiet dotyczące intymności i zaspokajania ich potrzeb emocjonalnych w związku (Vanfossen, 1986). W sytuacji kobiet rozwód wiąże się zwykle z poważnymi konsekwencjami – pogorszeniem sytuacji finansowej, utratą statusu społecznego, zwiększeniem liczby obowiązków związanych z opieką nad dziećmi. Zdaniem niektórych badaczy najtrudniejszym momentem procesu rozwodowego jest czas poprzedzający decyzję o rozstaniu (Fuszara, 1994).

Wyniki badań Wallerstein i Kelly (2008) wskazują na to, że dla mężczyzn najtrudniejszy jest czas tuż po rozwodzie. Dłużej żywią oni nadzieję na pojednanie i utrzymanie się związku i odczuwają emocjonalną więź z żoną (Greene i in., 2012). Mężczyźni po rozstaniu mogą odczuwać poczucie winy w związku z tym, że nie sprawdzili się jako głowa rodziny, nie zapewnili poczucia bezpieczeństwa i stabilności dzieciom. Cechuje ich tendencja do koncentracji na sobie i niedostrzegania potrzeb i nierozumienia przeżyć innych (Czabała, 1994), mogą również czuć się pokrzywdzeni decyzją kobiety o rozstaniu. Poczucie winy i poczucie krzywdy mogą zatem przeplatać się ze sobą, wywołując chaos emocjonalny (Beisert, 2000). Przemiany wizerunku samego siebie są u mężczyzn intensywniejsze niż u kobiet, lecz mniej stabilne (Wallerstein, Kelly, 2008). Mężowie mają mniejszą wrażliwość na przejawy nieprawidłowości w relacji, później dostrzegają symptomy zagrożenia trwałości małżeństwa oraz nie doceniają ich wagi (Beisert, 1994).

W obliczu rozwodu zwykle ojciec odbiera siebie jako rodzica mniej ważnego, mniej obecnego w życiu dzieci. Wielu mężczyzn jest przekonanych, że odtąd mają niewielki wpływ na życie swoich dzieci, poza obowiązkiem zaspokajania potrzeb materialnych (Maldonado, 2005). Sytuację rodzicielską ojca pogarszać może pełna napięcia relacja z byłą żoną, mężczyzna często wycofuje się z relacji z dzieckiem, by uniknąć konfliktu (Ahrns, Tanner, 2003). Nie mając codziennie kontaktu z dzieckiem, ojciec w niewielkim stopniu może wpływać na jego życie, współuczestniczy jedynie przy podejmowaniu ważnych decyzji. Mężczyzna pozbawiony jest satys-

fakcji wynikającej z obserwowania na bieżąco rozwoju dzieci, współodczuwania radości z ich osiągnięć. Z drugiej strony jednak staje się on rodzicem uprzywilejowanym; nagradzającym, świątecznym – w krótkim czasie spędzonym z dzieckiem proponuje mu interesujące rozrywki, daje prezenty. Szybkie wypracowanie wzorca kontaktów z ojcem i jego powtarzalność wpływają na tempo, z jakim dziecko powraca do realizowania zadań rozwojowych (Wallerstein, 1985). Matka postrzega zachowanie ojca jako próby przekupienia dziecka, ponieważ to on jest zazwyczaj lepiej usytuowany materialnie, a rozwód nie wpłynął tak silnie na jego status. Fakt ten budzi w mężczyźnie poczucie goryczy i bólu, szczególnie w czasie następującym tuż po rozwodzie (Wallerstein, Kelly, 2008). W odpowiedzi podkreśla on więc negatywne aspekty swojej sytuacji, takie jak jedynie okazjonalny kontakt z dzieckiem oraz bycie rodzicem na posyłki, obecnym w wychowaniu tylko w takim stopniu, jaki umożliwi matka. Realne staje się ryzyko gry o dziecko (Planava, 1986, za: Beisert, 2000; Wallerstein, 1986).

Relacje rodzic – dziecko i funkcjonowanie wychowawcze rodziców w obliczu konfliktów i rozwodu

Jak podkreśla Dobkowska (1986), konflikt rodziców wpływa na relacje każdego z nich z dzieckiem i skutkuje dezintegracją rodziny oraz powstawaniem koalicji. Zagroženiem dla relacji rodzic – dziecko w obliczu rozwodu jest rozmycie granic, w skrajnej postaci prowadzące do odwrócenia ról i niebezpiecznej dla prawidłowego rozwoju dziecka parentyfikacji (Schier, 2014), a rodzice nie radząc sobie z własnymi stanami emocjonalnymi szukają u dziecka pocieszenia, czyniąc z niego swego powiernika (Wallerstein, Lewis, 2004). Dziecko w takiej sytuacji nie tylko nie otrzymuje wsparcia i redukcji własnego niepokoju, ale jest dodatkowo obciążane bezradnością rodzica. Skutkuje to poczuciem przeciążenia (Emery, 1982; Hines, 1997; Grych, 2005; Czerederecka, 2010), na które szczególnie narażone są starsze dzieci z rodzeństwa.

Rozwiedzeni rodzice często mają ambiwalentną postawę wobec dzieci. Z jednej strony dzieci są dla nich ważnym źródłem radości i satysfakcji, z drugiej ich obecność zmusza do kontaktowania się z byłym małżonkiem (Cohen, Finzi-Dottan, 2005).

Szczególnie niekorzystna dla rozwoju dziecka jest sytuacja, gdy jeden rodzic wyraża wątpliwości co do kompetencji wychowawczych drugiego. Zastrzeżenia te mogą być skutkiem rzeczywistych zaniedbań czy nadużyć wobec dziecka bądź jedynie odzwierciedlać konflikt dorosłych i wzajemny brak zaufania (Trinder, Kellet, Swift, 2008). Zalewska (1986) dokonała analizy porównawczej małżeństw o różnym stopniu integracji (wyróżnionych na podstawie poziomu satysfakcji ze związku) i zaobserwowała, że rodziców mniej zadowolonych z małżeństwa cechuje wyższa koncentracja na dziecku, która jednak nie daje im oczekiwanej satysfakcji. Znaczna część tych rodziców opisywała przebywanie z dzieckiem jako nużące, nadmiernie pochłaniające, męczące; w ich interakcjach z dziećmi brakowało entuzjazmu i obustronnej satysfakcji, spontanicznej radości. Ich oddziaływania wycho-

wawcze nie zawsze były adekwatne do potrzeb dziecka. Dorośli ci nazbyt często stosowali kary. Ojcowie często wycofywali się z relacji z dzieckiem i stawali się bierni, matki natomiast stawały się nadmiernie karcące i wymagające. Ponadto kobiety z tej grupy cechowała wyraźna polaryzacja postaw rodzicielskich – skłonność bądź do niewystarczającej, bądź nadmiernej koncentracji na dziecku. Co ciekawe, wśród kobiet silnie, a wręcz przesadnie skoncentrowanych na dziecku, były takie, które relatywnie nisko oceniały zadowolenie z aktywności związanych z wychowaniem. Działania te postrzegały jako męczącą powinność bądź formę rekompensaty za nieudany związek. Podobne wyniki uzyskały także Hetherington (1993) oraz Hetherington i Stanley-Hagan (1999), które stwierdziły, iż matki sprawujące po rozwodzie bezpośrednią opiekę nad dziećmi stają się bardziej niekonsekwentne wychowawczo oraz nadmiernie surowe, choć, jak pisze Hetherington (1993), więzi uczuciowe między dzieckiem a matką są tak samo silne w pełnych i rozbitych rodzinach. Czerederecka (2010) wśród trudności matek w sytuacji okołorozwodowej, które w sposób szczególny ograniczają ich kompetencje wychowawcze, wymienia: pesymizm, niestabilność poczucia sensu życia, objawy psychosomatyczne, zaburzenia zachowania, izolację społeczną, poczucie osamotnienia, lęk oraz brak zaufania do własnych kompetencji. Inni badacze zaobserwowali, że matki po rozwodzie nadmiernie uzależniają się emocjonalnie od swoich dzieci (Schwartz, Finley, 2010). Można jednocześnie stwierdzić, iż matki sprawujące opiekę nad dziećmi po rozwodzie w porównaniu do ojców lepiej komunikują się z dziećmi, lepiej kontrolują dzieci zarówno w zakresie obowiązków, jak i relacji rówieśniczych, podczas gdy ojcowie odczuwają wychowanie jako mniej obciążające i łatwiej im wyegzekwować posłuszeństwo (Greene i in., 2012).

Z perspektywy funkcjonowania wychowawczego ojcowie sprawujący opiekę napotykać na większe problemy w kwestii kontrolowania i monitorowania dorastających dzieci (Maccoby i in., 1993). Gdy mężczyznom udaje się utrzymać bliską relację z dziećmi, te lepiej przystosowują się do zmienionej sytuacji, a ich ogólne funkcjonowanie psychologiczne jest lepsze niż dzieci niemających kontaktu z ojcem (Amato, Gilbreth, 1999). Aktywny udział ojca przy podejmowaniu decyzji wychowawczych obniża wrażliwość dziecka na niepożądane wpływy środowiska, zmniejsza prawdopodobieństwo reakcji lękowych i sprzyja lepszym osiągnięciom w nauce (Amato, Rivera, 1999). Co ciekawe, bardziej skłonni do pełnienia funkcji rodzicielskich byli ojcowie, którzy bardziej poczuli się do winy za rozwód (Baum, 2003). W polskich badaniach przeprowadzonych przez Czerederecką (2010) z użyciem skali behawioralnych wskaźników kompetencji wychowawczych rodziców w opracowaniu Autorki uzyskała ona wyniki wskazujące na to, że rozwiedzeni rodzice (w tym wypadku walczący o przejęcie bezpośredniej opieki nad dzieckiem) prezentują nieprawidłowości w zakresie stymulowania rozwoju emocjonalnego dziecka, wpływają negatywnie na relacje dziecka z drugim rodzicem, demonstrują dziecku poczucie krzywdy oraz stosują w relacjach z dzieckiem szantaż emocjonalny. Negatywnie na funkcjonowanie rodzicielskie wpływa również nadmierna koncentracja na dziecku, będąca sposobem budowania własnej wartości (Czerederecka, 2010). Cohen i Finzi-Dottan (2005) zaobserwowały, że poczucie kompetencji

wychowawczej matek miało źródło w nich samych, ojcowie natomiast uzależniali postrzeganie siebie jako ojca od informacji zwrotnych od kobiet ważnych w ich życiu.

Jak wynika z przytoczonych badań, rozwód stanowi poważne zagrożenie dla funkcjonowania rodzicielskiego obojga rodziców, często znajdują się oni nieustająco w stanie konfliktu rodzicielskiego (*interparental conflict*), który nie wygasa nawet kilka lat po rozwodzie, wpływając na ich kompetencje rodzicielskie (Hetherington, Cox, Cox, 1982; Masheter, 1991). Czynnikiem ten nabiera szczególnego znaczenia, gdy uwzględnimy fakt, że funkcjonowanie dzieci rozwodzących się rodziców jest pochodną tego, jak dorośli przeżywają kryzys relacji i na ile potrafią oddzielić rolę partnerską i rodzicielską.

Podsumowując można stwierdzić, jak pisze Plopa, że: „rodzice tworzący relację małżeńską o słabej jakości mają bardziej negatywne nastawienia do rodzicielstwa i są mniej zaangażowani i wspierający w stosunku do swoich dzieci. Innymi słowy, małżeński stres i konflikt mogą odbijać się na jakości całego systemu rodziny, w tym również na prezentowanych wzorach interakcji rodzic – dziecko” (Plopa, 2007, s. 249). Procesy te mają szczególne znaczenie w rozwodzie.

Metoda

Celem badania była analiza związku zachodzącego między funkcjonowaniem psychologicznym rozwodzących się rodziców a ich postawami rodzicielskimi. Interesowało mnie także, czy matki i ojcowie różnią się będą w zakresie postaw rodzicielskich oraz funkcjonowania psychologicznego, a także, czy ich wykształcenie ma znaczenie dla prawidłowości prezentowanych postaw. Na podstawie literatury przedmiotu założyć można, że rozwód, przyczyniając się do pogorszenia stanu emocjonalnego i/lub często także fizycznego rodziców będzie sytuacją wpływającą na ich kompetencje rodzicielskie. Postawiono zatem następujące pytania badawcze:

1. Czy matki i ojcowie różnią się w zakresie mierzonych postaw rodzicielskich w sytuacji rozwodu?
2. Czy istnieje związek między prezentowanymi postawami a poziomem wykształcenia rodziców?
3. Czy mężczyźni i kobiety różnią się w zakresie oceny własnego funkcjonowania psychologicznego w obliczu rozwodu?
4. Czy istnieje związek między wykształceniem rodziców a badanymi aspektami ich funkcjonowania psychologicznego?
5. Czy badane aspekty funkcjonowania psychologicznego rodziców mają związek z prezentowanymi przez nich postawami rodzicielskimi?

Narzędzia badawcze

W badaniu wykorzystano następujące narzędzia badawcze:

1. Kwestionariusz Postaw Rodzicielskich Plopy w wersji SPR-M i SPR-O (2008). Skala ta jest wynikiem zintegrowania różnych modeli ujmujących postawy rodzicielskie w sposób opisowy lub czynnikowy, które doprowadziło autora do

konkluzji, iż w większości prac odnoszących się do funkcjonowania rodzicielskiego występują charakterystyki związane z autonomią, odrzuceniem, akceptacją, kontrolą i nadmiernym ochranianiem. Płopa dokonał uzupełnienia poprzez dołączenie postawy niekonsekwentnej (2008).

2. Kwestionariusz Postaw Rodzicielskich Ziemskiej (1982). Kwestionariusz ten jest propozycją modelu postaw rodzicielskich opartego na wymiarach, których krańce charakteryzują postawy niepożądane wychowawczo, a środek postawy optymalne. Analizy przeprowadzone przez Ziemską (na podstawie istniejących typologii) wskazywały na to, że nadmiary i niedomiary w zakresie postaw wobec dziecka lepiej odzwierciedlają rzeczywistość niż modele, w których kraniec maksymalnego natężenia jest optymalny. Uwzględniając różnice w systemie założeń, na podstawie których powstały obie skale, w badaniu zdecydowano się na użycie dwóch metod pomiaru.
3. Skalę Funkcjonowania Psychologicznego dla Rodziców (SFP-R) w odniesieniu do następujących jego aspektów (Błażek i in., 2012): elastyczność *vs.* sztywność myślenia, posiadanie *vs.* utrata kontroli nad własnym życiem, wysoka *vs.* niska samoocena, wysokie *vs.* niskie poczucie samotności, wysokie *vs.* niskie przekonanie o posiadaniu prawa do dokonywania wyborów. Odpowiedzi badani udzielali na skali 5-stopniowej od całkowicie mnie nie opisuje do całkowicie mnie opisuje. W stosunku do procedury zaprezentowanej w publikacji z 2012 roku (Błażek i in.) w tym badaniu interesowano się tym, jak sami badani, a nie psycholog, oceniają swoje psychologiczne funkcjonowanie.

Grupa badana

Badaniu poddano 90 par rodzicielskich (180 osób) uczestniczących w procedurze rozwodowej. W badanej grupie wiek kobiet wahał się w granicach 28-49 lat ($M = 37,5$; $SD = 5,9$), a mężczyzn 29-52 lata ($M = 40,1$; $SD = 6,6$). Staż małżeński badanych par zawierał się w przedziale od 4 do 24 lat ($M = 13,4$; $SD = 6,1$). Struktura wykształcenia w badanej grupie przedstawiała się następująco: w grupie kobiet 20 osób miało wykształcenie zawodowe, 28 średnie i 42 wyższe; w grupie mężczyzn 20 osób miało wykształcenie zawodowe, 44 średnie i 26 wyższe. Dla wszystkich badanych był to pierwszy związek małżeński. W badanej grupie liczba posiadanych dzieci wahała się od 1 (32 pary) do 4 (6 par). Dwoje dzieci posiadały 32 pary, a troje 20 par.

Wyniki badania

Różnice płciowe w zakresie prezentowanych postaw rodzicielskich

Analiza różnic w zakresie deklarowanych postaw rodzicielskich testem *t*-Studenta dla prób zależnych wykazała, iż dla pomiaru Kwestionariuszem Postaw Rodzicielskich Płopy w badanej grupie nie zaobserwowano żadnych różnic pomiędzy postawami matek i ojców. W pomiarze Kwestionariuszem Postaw Rodzicielskich Ziemskiej uzyskano różnice w zakresie trzech postaw: górowanie nad dzieckiem w grupie matek ($M = 10,1$; $SD = 3,4$) okazało się wyższe niż w grupie ojców

($M = 8,4$; $SD = 4,2$). Analiza wykazała, że różnica ta jest istotna statystycznie, $t(89) = 2,74$; $p < 0,008$; d Cohena = 0,35. Bezradność wychowawcza matek ($M = 9,4$; $SD = 3,1$) okazała się wyższa niż ojców ($M = 4,6$; $SD = 1,8$); różnica istotna statystycznie $t(89) = 10$; $p < 0,000$; d Cohena = 1,26, ponadto koncentracja na dziecku matek ($M = 11,3$; $SD = 3,7$) okazała się niższa niż ojców ($M = 12,7$; $SD = 4,5$); różnica istotna statystycznie $t(89) = -2,4$; $p < 0,02$; d Cohena = 0,31.

Wykształcenie rodziców a ich postawy rodzicielskie i funkcjonowanie psychologiczne

Analiza korelacji między wykształceniem matek a prezentowanymi przez nie postawami mierzonymi Skalą Postaw Rodzicielskich Plopy wykazała, że im wyższe jest ich wykształcenie, tym bardziej prawidłową postawę wykazują w zakresie autonomii dawanej dziecku ($r = 0,64$; $p < 0,000$) oraz niekonsekwencji ($r = -0,71$; $p < 0,000$). W przypadku tej drugiej postawy im wyższy wynik, tym bardziej nieprawidłowe funkcjonowanie rodzica, stąd korelacja jest ujemna.

Analiza korelacji wykształcenia i postaw mierzonych SPR-O Plopy w grupie ojców wykazała, iż jedynie wynik dla postawy ochraniającego dziecka jest istotny statystycznie ($r = -0,63$; $p < 0,000$) – im wyższe wykształcenie ojca, tym bardziej prawidłowa postawa.

Analiza korelacji między wykształceniem rodziców a postawami rodzicielskimi mierzonymi kwestionariuszem Ziemskiej wykazała, że im wyższe jest ich wykształcenie, tym mniejsza tendencja do górowania nad dzieckiem (matki: $r = -0,3$; $p < 0,01$; ojcowie: $r = -0,25$; $p < 0,04$) oraz mniejsza koncentracja na dziecku (matki: $r = 0,58$; $p < 0,000$; ojcowie: $r = -0,33$; $p < 0,008$).

W zakresie funkcjonowania psychologicznego w grupie matek uzyskano wynik wskazujący na to, że im wyższe jest ich wykształcenie, tym wyższy deklarowany poziom samooceny ($r = 0,27$; $p < 0,01$) oraz wyższe poczucie sprawowanej kontroli ($r = 0,22$; $p < 0,05$). W grupie ojców poziom wykształcenia związany był z poczuciem kontroli ($r = 0,26$; $p < 0,02$) i decyzywnością ($r = 0,23$; $p < 0,05$).

Różnice płciowe w zakresie funkcjonowania psychologicznego

Analiza różnic w zakresie deklarowanego funkcjonowania psychologicznego testem t -Studenta dla prób zależnych wykazała, iż kobiety i mężczyźni różnią się w zakresie jednego czynnika: poczucia samotności. W grupie mężczyzn okazało się ono wyższe ($M = 3,0$; $SD = 0,50$) niż w grupie kobiet ($M = 2,8$; $SD = 0,55$). Analiza wykazała, że różnica ta jest istotna statystycznie $t(89) = 2,5$; $p < 0,01$; d Cohena = 1,45. Mimo braku istotnych różnic należy także zaznaczyć, że analiza średnich wskazuje, że kobiety w badanej grupie charakteryzowały się wyższym poczuciem decyzywności i wyższym poczuciem kontroli nad sytuacją.

Funkcjonowanie psychologiczne rodziców a ich postawy rodzicielskie

Analizie poddano wyniki uzyskane na Skali Funkcjonowania Psychologicznego (SFP-R) oraz w kwestionariuszach postaw. Uzyskano następujące wyniki dla

SPR-M (wyniki matek): ujemną korelację między postawą akceptacji a sztywnością myślenia ($r = -0,38; p < 0,001$) oraz dodatnią między postawą akceptacji a poczuciem kontroli nad życiem ($r = 0,36; p < 0,001$) oraz samooceną ($r = 0,39; p < 0,001$). Dla postawy wymagającej uzyskano korelację ze sztywnością myślenia ($r = 0,42; p < 0,001$), poczuciem kontroli ($r = 0,39; p < 0,001$) oraz odczuwaną możliwością podejmowania decyzji ($r = 0,41; p < 0,001$). Dla postawy autonomii uzyskano korelację ze sztywnością myślenia ($r = -0,39; p < 0,001$) oraz z samooceną ($r = 0,44; p < 0,001$). Dla postawy niekonsekwencji ujemną korelację z poczuciem kontroli ($r = -0,46; p < 0,000$), z samooceną ($r = -0,5; p < 0,000$) oraz dodatnią z poczuciem samotności ($r = 0,44; p < 0,001$). Dla postawy ochraniającej ujemną korelację z odczuwaną możliwością podejmowania decyzji ($r = -0,45; p < 0,000$) oraz z poczuciem kontroli ($r = -0,47; p < 0,000$).

Korelacje postaw mierzonych kwestionariuszem Ziemskiej i SFP-R przedstawiają się w grupie matek następująco: postawa górowania koreluje ujemnie z odczuwaną możliwością podejmowania decyzji ($r = -0,39; p < 0,001$) oraz poczuciem kontroli ($r = -0,33; p < 0,001$); postawa bezradności koreluje ujemnie z odczuwaną możliwością podejmowania decyzji ($r = -0,42; p < 0,001$) oraz dodatnio z poczuciem samotności ($r = 0,32; p < 0,001$); postawa dystansu wobec dziecka koreluje ze sztywnością myślenia ($r = -0,26; p < 0,05$).

W grupie ojców dla kwestionariusza postaw SPR-O Plopy uzyskano następujące wyniki: dla postawy akceptacji korelację z odczuwaną możliwością podejmowania decyzji ($r = 0,36; p < 0,001$) oraz poczuciem kontroli ($r = 0,38; p < 0,001$) i samotnością ($r = -0,26; p < 0,05$). Dla postawy nadmiernych wymagań ujemne korelacje z decyzyjnością ($r = -0,33; p < 0,005$) i kontrolą ($r = -0,37; p < 0,001$), zaś dla postawy autonomii dodatnią korelację z kontrolą ($r = 0,46; p < 0,000$), dla postawy niekonsekwencji ujemne korelacje z decyzyjnością ($r = -0,26; p < 0,05$) i kontrolą ($r = -0,34; p < 0,001$), dla postawy ochraniającej dodatnią korelację ze sztywnością myślenia ($r = 0,26; p < 0,05$).

Analiza korelacji między postawami rodzicielskimi ojców mierzonymi KPR Ziemskiej a ich funkcjonowaniem wykazała ujemną korelację postawy dystansu z samooceną ($r = -0,26; p < 0,04$), z decyzyjnością ($r = -0,25; p < 0,05$), poczuciem kontroli ($r = -0,35; p < 0,005$) i samotnością ($r = -0,35; p < 0,005$) oraz sztywnością myślenia ($r = -0,44; p < 0,000$).

Dyskusja

Analiza uzyskanych wyników wskazuje na wyższe wyniki matek w stosunku do ojców w zakresie górowania i bezradności oraz wyższą koncentrację ojców na dziecku. Należy wskazać, że sytuacja rozwodowa powoduje reorganizację w zakresie sposobu pełnienia roli rodzicielskiej przez oboje rodziców, stawiając nieco inne wyzwania przed matką i ojcem. Zwykle, niezależnie od późniejszych rozstrzygnięć sądowych, głównym opiekunem dzieci pozostaje matka i to ona ponosi zasadniczy ciężar codziennej opieki rodzicielskiej. Samodzielna odpowiedzialność kreuje sytuację, w której efektywność funkcjonowania matki jako opiekuna wyrażać się może zwiększoną skłonnością do podkreślania własnej przewagi nad dzieckiem, a nie-

możność oparcia się na drugim rodzicu jest sytuacją wyzwalamą potrzebę bycia „matką i ojcem”, aby podołać wyzwaniom wychowawczym. Badania faktycznie wskazują na istnienie takiej tendencji – matki bezpośrednio po rozwodzie wykazują większą tendencję do używania kar w procesie wychowawczym (Hetherington, Clingempeel, 1992; Hetherington, 1993), które są wyrazem podwyższonej tendencji do zapewnienia sprawnego przebiegu procesu wychowawczego i takiej jego organizacji, aby podołać wyzwaniom samotnego rodzicielstwa. Zadanie to jednak wypełniane jest często w sposób mało efektywny – podkreślanie własnej dominującej roli wobec dziecka towarzyszy poczucie bezradności, często przytłoczenia i przeciążenia zadaniami, problemami i wyzwaniami. Stąd, jak wynika zarówno z badań w tym obszarze, jak i obserwacji klinicznych oraz wywiadów z rozwodzającymi się, w okresie okołorozwodowym następuje pogorszenie, przynajmniej czasowe, efektywności pełnienia roli rodzicielskiej. Jednocześnie jednak, jak wskazują Maccoby i współpracownicy (1993), matki przejawiają mniej problemów związanych z monitorowaniem i kontrolowaniem zachowania dzieci, a w szczególności adolescentów. Wyzwania stojące przed ojcami, którzy często nie sprawują bezpośredniej opieki nad dziećmi, a zatem są rodzicem uczestniczącym w ich życiu okazjonalnie, nawet jeśli regularnie, przyczyniają się do reagowania wzmożoną koncentracją. Czynnikiem związany z tym, czy taka koncentracja jest szczególnie wyraźna u ojców niemających systematycznego kontaktu z dziećmi nie był w badaniu kontrolowany, ale doświadczenie kliniczne wskazuje na to, że tak właśnie się dzieje. Dla ojca odseparowanego od własnego dziecka pragnienie tworzenia z nim bliskiej, dobrej relacji staje się podstawowe i przyczyniać się może do nieprawidłowej wychowawczo sytuacji, w której skupienie na dziecku jest nadmierne, bezkrytyczne, co zaburza proces wychowawczy. Niespójność systemu oddziaływań rodzicielskich stawia dziecko wobec konieczności wykształcenia odmiennych strategii w relacjach z matką i ojcem oraz pogarsza emocjonalne funkcjonowanie dziecka. Często także przyczynia się do pojawiania się konfliktu lojalności i/lub manipulowania rodzicami.

Wyniki przeprowadzonego badania wskazują także na bardziej prawidłowe funkcjonowanie rodzicielskie w przypadku rodziców z wyższym poziomem wykształcenia. Lepiej wykształcone matki wykazują bardziej racjonalne podejście do autonomii dawanej dziecku, co wyraża się uznawaniem jego praw i przyczynia się do osłabienia efektu negatywnej koncentracji na dziecku. Matki takie są ponadto bardziej konsekwentne wychowawczo. Lepiej wykształceni ojcowie są mniej ochraniający, a zatem prezentują bardziej dojrzałą, w sensie opiekuńczo-wychowawczym, postawę. Lepiej wykształceni rodzice, zarówno matki, jak i ojcowie, są mniej skłonni do zaznaczania swojej przewagi nad dzieckiem oraz nie przejawiają nadmiernej koncentracji na dziecku. Mają przy tym stabilniejszą samoocenę (matki) i większe poczucie kontroli nad własnym życiem (matki i ojcowie) oraz oceniają wyżej swoją decyzyjność (ojcowie), co niewątpliwie stanowi czynnik ułatwiający radzenie sobie z kryzysem rozwodowym i przyczynia się do większej stabilności środowiska wychowawczego dzieci.

Badani ojcowie wykazują wyższe poczucie osamotnienia, które wiązać się może z kilkoma czynnikami. W badanej grupie 60% pozwów złożyły kobiety, a zatem

były one stroną inicjującą rozwód, a co za tym idzie znajdowały się na innym etapie procesu związanego z rozpadem związku. Badania wykazują w sposób powtarzalny, że kobiety częściej inicjują rozwód, częściej o nim myślą i w większym stopniu w procesie decyzyjnym poszukują wsparcia społecznego oraz lepiej kontrolują sytuację, co zwiększa ich możliwości adaptacyjne (por. Carver, Scheier, Weintraub, 1989; Beisert, 2000; Błażek i in., 2012). Poczucie osamotnienia u ojców wiąże się także z częstszym oddzieleniem od dzieci. W prezentowanym badaniu 93% ojców pełniło rolę opiekuna drugoplanowego. Nawet jeśli decyzja o wyprowadzeniu się oraz pozostawieniu dzieci pod opieką matki była podjęta wspólnie z matką i zgodna ze stanowiskiem mężczyzny w tej sprawie, to fakt oddzielnego zamieszkiwania jest stresorem samym w sobie, nasilającym poczucie życiowej straty i podnoszącym poziom odczuwanej samotności. Czynnikiem ułatwiającym przystosowanie do sytuacji rozwodowej jest dla matek konieczność stałego zaangażowania rodzicielskiego i wypełniania strukturalizujących czas i życie obowiązków. Pozbawiony ich na co dzień mężczyzna odczuwa pustkę i często czuje się odepchnięty i pozbawiony zasadniczej treści, która dotychczas wypełniała jego życie. W poprzednim badaniu (Błażek i in., 2012) uzyskano rezultat odwrotny – to kobiety miały wyższe poczucie samotności. Warto podkreślić odmienną procedurę – w badaniu z 2012 roku funkcjonowanie psychologiczne ocenił psycholog, w prezentowanym teraz, czyniła to sama osoba. Można zatem sądzić, że ocena oparta na wypowiedziach nie musi odzwierciedlać w pełni poczucia pustki i samotności szczególnie w przypadku mężczyzn, którzy, jak szeroko opisuje Beisert (2000), mają trudności w rozumieniu własnych stanów emocjonalnych w obliczu rozwodu, a co za tym idzie, nie potrafią jasno komunikować swoich przeżyć. Czym innym jest natomiast ocenienie tego, na ile czuje się samotny na skali.

Analiza zależności między funkcjonowaniem psychologicznym rozwodzących się rodziców a ich postawami rodzicielskimi prowadzi do wniosku, że im bardziej prawidłowe funkcjonowanie psychologiczne rodziców, tym lepsze ich kompetencje rodzicielskie. Podobne wyniki (z zastosowaniem innych metod) uzyskała Czeredrecka (2010), która analizując znaczenie różnych czynników podkreśla, iż im większy jest deficyt mechanizmów zaradczych, tym niższe są kompetencje rodzicielskie niezależnie od płci rodzica. Pozytywny wpływ na pełnienie funkcji rodzicielskich ma odporność na stres oraz dążenie do zmian pod wpływem niezaspokojonych potrzeb, a w zakresie kompetencji poznawczych bardzo istotny okazał się poziom realizmu w ocenie rzeczywistości. W przedstawionym w niniejszym artykule badaniu obraz funkcjonowania rodzicielskiego matek przedstawia się następująco: im mniej elastyczna (bardziej usztywniona) w myśleniu jest matka, tym mniejsza jest jej akceptacja okazywana dziecku, wyższy jest poziom stawianych mu nieadekwatnych wymagań oraz mniejsza tendencja do przyznawania adekwatnej do wieku dziecka autonomii. Można zatem stwierdzić, że ten aspekt funkcjonowania psychologicznego sprzyja rygorystowski wychowawczemu nieuwzględniającemu potrzeb i możliwości dziecka oraz utrzymywaniu dystansu emocjonalnego wobec dziecka. Niższe poczucie kontroli nad życiem matek (dosyć naturalne w sytuacji rozpadu rodzin i na szczęście zwykle czasowe) sprzyja mniejszej akceptacji dziecka, większym wymaganiom, większej niekonsekwencji oraz skłonności do nadmiernego ochrania. Niższy poziom samooceny wiąże się natomiast z mniejszą akceptacją

i większą niekonsekwencją wychowawczą. Poczucie osamotnienia sprzyja również nieprawidłowemu wypełnianiu przez matki roli rodzicielskiej – takie matki są bardziej niekonsekwentne. Ostatni mierzony aspekt – przekonanie o posiadaniu prawa do dokonywania wyborów – sprzyja zmniejszeniu nieadekwatnych wymagań oraz mniejszej skłonności do ochrania dziecka. Matki mniej górujące nad dzieckiem i bardziej kompetentne wychowawczo są w większym stopniu decyzyjne oraz mają wyższe poczucie kontroli nad własnym życiem. Mniej samotne czują się także mniej bezradne, a uczuciowo bliższe dziecku są bardziej elastyczne w myśleniu.

Analiza związku funkcjonowania psychologicznego ojców i prezentowanych przez nich postaw rodzicielskich wskazuje na istotne znaczenie poczucia kontroli nad własnym życiem i możliwości podejmowania swobodnych decyzji dla wyższej akceptacji dziecka oraz adekwatności stawianych mu wymagań. Kontrola nad własnym życiem ma też znacznie dla prawidłowego rozumienia potrzeby autonomii dziecka oraz obniża skłonność do niekonsekwentnych działań wychowawczych. Sztwność myślenia wiąże się natomiast ze skłonnością do nadmiernego ochrania. Ojcowie zachowujący nadmierny dystans uczuciowy wobec dziecka charakteryzują się mniejszą elastycznością myślenia, niższą samooceną, mniejszą decyzywnością i poczuciem kontroli oraz czują się bardziej osamotnieni.

Podsumowując, można stwierdzić, że sytuacja formalnego rozvodu nasila nieprawidłowe psychologiczne funkcjonowanie rodziców, które wiąże się z obniżeniem kompetencji wychowawczych. Jak podkreśla Czerederecka (2010), w literaturze brakuje systematycznych badań na temat zależności między dyspozycjami psychicznymi rodziców a ich kompetencjami wychowawczymi. Przeprowadzone badanie ujawnia złożoność problemów psychologicznych, jakim muszą podołać rodzice rozwodzący się zarówno w obszarze własnego funkcjonowania poznawczo-emocjonalnego, jak i w zakresie prezentowanych postaw rodzicielskich. Jak wskazuje Beisert (2000), czynnikiem utrudniającym funkcjonowanie kobiet w sytuacji okołorozwodowej jest dążenie do uwolnienia się od napięcia związanego z trudną sytuacją, często poprzez utrudnianie kontaktów ojca z dziećmi. Działania zaradcze kobiet często wiążą się z poszukiwaniem wsparcia społecznego, a mężczyźni charakteryzują się nieumiejętnym zarządzaniem własnymi stanami emocjonalnymi (por. Beister, 2000). W przypadku tych pierwszych może to skutkować brakiem samodzielności (pułapka regresji do pozycji dziecka własnych rodziców), a w przypadku drugich (mężczyzn) tendencją do odreagowywania, co podnosi poziom odczuwanego napięcia, gdyż faktyczne problemy emocjonalne nie ulegają rozwiązaniu. Czynniki te w istotny sposób wpływają na funkcjonowanie rodzicielskie, przyczyniając się do popełniania błędów wychowawczych oraz emocjonalnego zaniedbywania dzieci w sytuacji okołorozwodowej.

Uzyskane w prezentowanym badaniu wyniki stanowią uzupełnienie dotychczasowych ustaleń i wskazują, że lepsze funkcjonowanie psychologiczne oraz wyższa świadomość rodzicielska (związana z poziomem wykształcenia rodziców) stanowią zasoby istotnie wpływające na pełnienie roli rodzica w sytuacji rozwodowej, co w konsekwencji przyczynia się do bardziej skutecznych oddziaływań wychowawczych i stanowić może czynnik w pewnym stopniu chroniący dziecko przed negatywnymi skutkami rozvodu.

Literatura cytowana

- Ahrons, C.R., Tanner, J.L. (2003). Adult children and their fathers: relationship changes 20 years after parental divorce. *Family Relations*, 52, 340-351.
- Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62 (4), 1269-1287.
- Amato, P.R., Gilbreth, J.G. (1999). Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 557-573.
- Amato, P.R., Previti, D. (2003). People's reasons for divorcing gender, social class, the life course, and adjustment. *Journal of Family Issues*, 24 (5), 602-626.
- Amato, P.R., Rivera, F. (1999). Paternal involvement and children's behavior problems. *Journal of Marriage and the Family*, 375-384.
- Baum, N. (2003). The male way of mourning divorce: When, what, and how. *Clinical Social Work Journal*, 31 (1), 37-50.
- Beisert, M. (1994). Rozwód jako wydarzenie krytyczne w cyklu rozwoju rodziny. *Problemy Rodziny*, 2, 41-46.
- Beisert, M. (2000). *Rozwód. Proces radzenia sobie z kryzysem*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Beisert, M., Liberska, H., Matuszewska, M. (2001). Od konfliktu do rozvodu. W: H. Liberska, M. Matuszewska (red.), *Matężństwo: męskość, kobiecość, miłość, konflikt* (s. 171-188). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Berman, W.H., Turk, D.C. (1981). Adaptation to divorce: Problems and coping strategies. *Journal of Marriage and the Family*, 179-189.
- Bloom, B.L., Asher, S.J., White, S.W. (1978). Marital disruption as a stressor: a review and analysis. *Psychological Bulletin*, 85 (4), 867.
- Błażek, M. (2014). Rozwód jako sytuacja kryzysowa w rodzinie. W: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Błażek, M., Kaźmierczak, M., Lewandowska-Walter, A. (2010). Więzi uczuciowe i postawy wychowawcze w rodzinach o ograniczonych kompetencjach opiekuńczo-wychowawczych. W: T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Błażek, M., Kaźmierczak, M., Pastwa-Wojciechowska, B., Lewandowska-Walter, A. (2012). Funkcjonowanie kobiet i mężczyzn w sytuacji rozwodowej – analiza psychologiczna. *Polskie Forum Psychologiczne*, 17, 62-78.
- Bohannon, P. (1970). The six stations of divorce. *Divorce and After*, 29-55.
- Braver, S.L., Shapiro, J.R., Goodman, M.R. (2006). Consequences of divorce for parents. *Handbook of Divorce and Relationship Dissolution*, 313-337.
- Carver, C.S., Scheier, M.F., Weintraub, J.K. (1989). Assessing coping strategies: a theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56 (2), 267.
- Cohen, O., Finzi-Dottan, R. (2005). Parent-child relationships during the divorce process; from attachment theory and intergenerational perspective. *Contemporary Family Therapy*, 27 (1), 81-99.
- Crane, D.R., Soderquist, J.N., Gardner, M.D. (1995). Gender differences in cognitive and behavioral steps toward divorce. *The American Journal of Family Therapy*, 23 (2), 99-105.

- Czabała, J.C. (1994). Promocja zdrowia psychicznego. Promocja zdrowia. Nauki społeczne i medycyna. *Rocznik*, 1, 3-4, 46-61.
- Czerederecka, A. (2010). *Rozwód a rywalizacja o opiekę nad dziećmi*. Warszawa: Lexis-Nexis.
- Davies, L., Avison, W.R., McAlpine, D.D. (1997). Significant life experiences and depression among single and married mothers. *Journal of Marriage and the Family*, 294-308.
- Dobkowska, D. (1986). Psychologiczna problematyka rekonstrukcji rodziny. W: M. Ziemska (red.), *Społeczne konsekwencje integracji i dezintegracji rodziny* (t. 2). Warszawa: Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Wszechnicy.
- Emery, R.E. (1982). Interparental conflict and the children of discord and divorce. *Psychological Bulletin*, 92 (2), 310-330.
- Fuszara, M. (1994). *Rodzina w sądzie*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Gove, W.R., Style, C.B., Hughes, M. (1990). The Effect of Marriage on the Well-Being of Adults A Theoretical Analysis. *Journal of Family Issues*, 11 (1), 4-35.
- Greene, S., Anderson, E., Forgatch, M., DeGarmo, D., Hetherington, E.M. (2012). Risk and resilience after divorce. W: F. Walsh (red.), *Normal Family Processes: growing diversity and complexity*. New York-London: The Guilford Press.
- Grych, J. (2005). Interparental conflict as a risk factor for child maladjustment. *Family Court Review*, 43 (1), 97-108.
- Harold, G.T., Conger, R.D. (1997). Marital conflict and adolescent distress: The role of adolescent awareness. *Child Development*, 68 (2), 333-350.
- Hemström, Ö. (1996). Is marriage dissolution linked to differences in mortality risks for men and women? *Journal of Marriage and the Family*, 366-378.
- Hetherington, E.M. (1981). Divorce: a child's perspective. *American Psychologist*, 35, 851-858.
- Hetherington, E.M. (1993). An overview of the Virginia Longitudinal Study of Divorce and Remarriage with a focus on early adolescence. *Journal of Family Psychology*, 7 (1), 39.
- Hetherington, E.M., Clingempeel, W.G. (1992). Coping with marital transitions: a family systems perspective. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 57 (2-3).
- Hetherington, E.M., Cox, M., Cox, R. (1982). Effects of divorce on parents and children. W: M. Lamb (red.), *Nontraditional families: parenting and child development* (s. 233-289). London-New Jersey: Hillsdale.
- Hetherington, E.M., Kelly, J. (2002). *For better or for worse: divorce reconsidered*. New York: W.W. Norton & Company.
- Hetherington, E.M., Stanley-Hagan, M. (1999). The adjustment of children with divorced parents: A risk and resiliency perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40 (01), 129-140.
- Hines, A.M. (1997). Divorce – related transitions, adolescent development, and the role of the parent – child relationship: a review of the literature. *Journal of Marriage and the Family*, 59, 375-388.

- Kressel, K. (1980). Patterns of coping in divorce and some implications for clinical practice. *Family Relations*, 29 (2), 234-240.
- Kushner, M.A. (2009). A review of the empirical literature about child development and adjustment postseparation. *Journal of Divorce & Remarriage*, 50 (7), 496-516.
- Maccoby, E.E., Buchanan, C.M., Mnookin, R.H., Dornbusch, S.M. (1993). Postdivorce roles of mothers and fathers in the lives of their children. *Journal of Family Psychology*, 7 (1), 24.
- Majkowski, W. (1997). *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej: studium socjologiczne*. Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów.
- Maldonado, S. (2005). Beyond economic fatherhood: Encouraging divorced fathers to parent. *University of Pennsylvania Law Review*, 153, 921-1009.
- Masheter, C. (1991). Postdivorce relationships between ex-spouses: The roles of attachment and interpersonal conflict. *Journal of Marriage and the Family*, 103-110.
- Plopa, M. (2007). *Psychologia rodziny: teorie i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Plopa, M. (2008). *Skala Postaw Rodzicielskich. Wersja dla rodziców*. Warszawa: Vizja Press&IT.
- Pruett, M.K., Williams, T.Y., Insabella, G., Little, T.D. (2003). Family and legal indicators of child adjustment to divorce among families with young children. *Journal of Family Psychology*, 17 (2), 169.
- Schier, K. (2014). *Dorośle dzieci. Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Schwartz, S.J., Finley, G.E. (2010). The divided world of the child: divorce and long-term psychosocial adjustment. *Family Court Review*, 48 (3), 516-527.
- Simon, R.W., Marcussen, K. (1999). Marital transitions, marital beliefs, and mental health. *Journal of Health and Social Behavior*, 111-125.
- Trinder, L., Kellet, J., Swift, L. (2008). The Relationship Between Contact and Child Adjustment in High Conflict Cases after Divorce or Separation. *Child and Adolescent Mental Health*, 13, (4), 181-187.
- Vanfossen, B.E. (1986). Sex differences in depression: The role of spouse support. *Stress, Social Support, and Women*, 69-84.
- Wallerstein, J.S. (1985). Children of divorce: Preliminary report of a ten-year follow-up of older children and adolescents. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24 (5), 545-553.
- Wallerstein, J.S. (1986). Children of divorce. W: R.H. Moos (red.), *Coping with life crises* (s. 35-49). New York-London: Plenum Press.
- Wallerstein, J.S. (1991). The long-term effects of divorce on children: A review. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 30 (3), 349-360.
- Wallerstein, J.S., Blakeslee, S. (2005). *Rozwód, a co z dziećmi?* Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Wallerstein, J.S., Kelly, J.B. (2008). *Surviving the breakup: How children and parents cope with divorce*. Basic Books.
- Wallerstein, J.S., Lewis, J.M. (2004). The Unexpected Legacy of Divorce: Report of a 25-Year Study. *Psychoanalytic Psychology*, 21 (3), 353.

- Zalewska, D. (1986). Aktywność prospołeczna wobec partnera małżeńskiego i dziecka oraz specyfika postaw rodzicielskich w rodzinach różniących się poziomem więzi i satysfakcji małżeńskiej. W: M. Ziemska (red.), *Społeczne konsekwencje integracji i dezintegracji rodziny* (t. 2, s. 104-118). Warszawa: Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Wszechpolskiej.
- Ziemska, M. (1982). *Kwestionariusz dla rodziny do badania postaw rodzicielskich: podręcznik tymczasowy*. Warszawa: Ministerstwo Sprawiedliwości.

Streszczenie. Artykuł poświęcony jest analizie psychologicznego funkcjonowania rozwodzących się rodziców oraz prezentowanym przez nich postawom rodzicielskim. Funkcjonowanie psychologiczne badanych zostało ocenione przy pomocy prezentowanego we wcześniejszym badaniu narzędzia (Błażek i in., 2012). Pomiaru postaw rodzicielskich matek i ojców dokonano za pomocą dwóch narzędzi: Skali Postaw Rodzicielskich Płopy (2008) oraz Kwestionariusza Postaw Rodzicielskich Ziemskiej (1982). W badaniu udział wzięło 180 osób tworzących 90 rozwodzących się par. Wyniki badania wskazują na istnienie różnic płciowych w zakresie funkcjonowania psychologicznego oraz postaw rodzicielskich, w szczególności górowania nad dzieckiem, bezradności wychowawczej i koncentracji na dziecku. Rodzice o wyższym wykształceniu prezentują w czasie procesu rozwodowego lepsze funkcjonowanie psychologiczne oraz bardziej prawidłowe postawy rodzicielskie. Wymiary postaw rodzicielskich okazały się również związane z funkcjonowaniem psychologicznym w grupie matek i ojców. Wyniki wskazują na występowanie u rozwodzących się rodziców szeregu problemów psychologicznych prowadzących do pogorszenia funkcjonowania rodzicielskiego.

Słowa kluczowe: rozwód, postawy rodzicielskie, różnice płciowe, funkcjonowanie psychologiczne